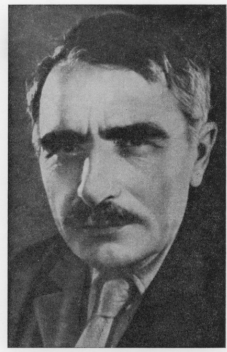

Der Nister (1884-1950): van symbolist tot realist

Willy Brill

‘... zoals je weet ben ik altijd een symbolist geweest. Overstappen van symbolisme naar realisme is voor iemand als ik die zich zo intens heeft toegelegd op het vervolmaken van mijn methode en stijl van schrijven uiterst zwaar. Het is geen kwestie van techniek: je moet opnieuw geboren worden, je moet je ziel van binnen naar buiten keren...’

Deze woorden schrijft Der Nister in 1934 aan zijn broer Motl, beeldhouwer, die in Parijs woonde. Der Nister (De Verborgene), schrijversnaam van Pinchas Kahanovitsj, is dan bezig met zijn roman *Di misjpoche Masjber*, een ‘kunstzinnig realistische familiechroniek’, zoals hij dit werk in zijn voorwoord noemt. Tot dan toe heeft hij vanaf zijn debuut in 1907 grotendeels wonderlijke, surrealistische vertellingen geschreven, nauw verbonden met de kabbalistische mystiek.

Van huis uit is ‘Pinje’, zoals hij thuis en ook later door zijn schrijversvrienden wordt genoemd, doordrongen van de joodse traditie en levenswijze. Hij komt uit een gelovig gezin en groeit op in Berditsjev, de meest joodse stad van het oude Rusland. Het feit dat zijn oudste broer Aron zich aansluit bij de Bratslaver chassidiem maakt grote indruk op hem. Hij verdiept zich grondig in de levensbeschouwelijke verhalen van rebbe Nachman foen Bratslav, maar ook in de wereldlijke literatuur van zijn Russische tijdgenoten. Daarnaast studeert hij pedagogie. Hij gaat onderwijs geven aan kinderen en zal dat tijdens zijn verdere leven naast zijn schrijversloopbaan voortzetten.

Maiselech far Kinder

In 1905 verlaat hij Berditsjev om te ontkomen aan de dienst in het tsaristische leger en vestigt zich in Zjitomir, waar hij twaalf jaar ‘illegaal’ verblijft. In 1907 komt in Wilne zijn eerste boek uit, *Gedanken oen Motivn*, prozaliederen vol visioenen en symboliek. Mogelijk vanwege zijn ‘verborgene leven’ neemt hij het pseudoniem Der Nister aan.

Hij begint voor kinderen te schrijven, *Maiselech in ferzn*, en vertaalt de sprookjes van Andersen in het Jiddisj. Later zal hij gedurende enkele maanden lesgeven in een joods weeshuis in de omgeving van Moskou, waar een moderne onderwijsmethode wordt ontwikkeld door middel van poëzie en beeldende kunst. Daar werkt hij nauw samen met Marc Chagall, wiens beelden een grote verwantschap tonen met zijn grillige verbeeldingskracht.

Zijn kinderverzen gaan hoofdzakelijk over dieren, zoals geiten, beren, adelaars, die ook in zijn surrealistische verhalen een belangrijke rol spelen. De verzen bevatten geen moraal als in een fabel, maar prikkelen de fantasie: een kat die gaat wandelen met een muis en ijzeren schoentjes voor haar koopt; een haan die op zolder woont en elke dag door een eenzame grootmoeder wordt gevoederd; als zij op een nacht sterft komt de haan de trap af en begint te kraaien. Sindsdien kraaien hanen ’s nachts als er een dode is.

Hieronder een voorbeeld in verkorte vorm.

א מעשה מיט א האָן

זינג איך מיר א לידעלע,
הייב איך עס מיר אָן :
אויף אן אלטן בוידעמל
האַט געוווינט א האָן.

בוידעמל אויף שטיבעלע
און שטיבעלע איז קליין,
האַט אן אלטע באַבעלע
דאָרט געוווינט אליין

האַט זי דאָך א האַנדעלע,
אויף בוידעמל אן אָף,
גייט ארויס אין הייזעלע
און דורך טרעפ ארויף.

שטייט דאָרט אין א ווינקעלע
א שטייגעלע פארמאכט,
טאָגט און נעכטיקט האַנדעלע
בייטאָג דאָרט און ביינאכט.

גיט זי דעם און האַדעוועט
פון ארבל און פון האנט.
דאָס עופעלע, עס שרעקט זיך
ניט :
די באַבעלע באקאנט.

איז אזוי אוועקגעגאן
יאָרן, יאָרן לאנג,
מאכט זיך אָבער איינמאָל גאָר
די באַבעלע ווערט קראנק.

ליגט אזוי די באַבעלע
אין שלאפקייט און אין בעט,
א גאנצן טאָג צו זיך אליין,
צו זיך אליין און רעדט.

איז אריין דאָס האַנדעלע,
דאָס האַנדעלע צו איר,
און נאָך זיך אן אָפענע
געלאָזן האַט די טיר.

איז אריין א שטילער מאן,
אליין און שטילערהייט,
איז צו באַבע צוגעגאן
און פליגל אויסגעשפרייט.

האַט געקרייט דאָס האַנדעלע,
זיך אָנגעגאָסן רויט,
איז אויף בעט דאן שטיל געווען -
די באַבעלע שוין טויט.

A maise mit a hon

Zing ich mir a liedele,
hejb ich es mir on:
oif an altn boideml
hot gewoint a hon.

Boideml oif sjtiebele
oen sjtiebele iz klejn,
hot an alte bobbele
dort gewoint alejn.

Hot zi doch a hondele,
oif boideml¹ an of²,
gejt arois in haizele
oen doerch trep aroif.

Sjtejt dort in a winkele
a sjtejgele farmacht,
togt oen nechtiht hondele
baitog dort oen bainacht.

Git zi dem oen hodewet
foen arbl oen foen hant.
Dos oifele, es sjrekt zich nit:
di bobbele bakant.

Iz azoi awekgegan
jorn, jorn lang.
Macht zich ober ejn mol gor
di bobbele wert krank.

Ligt azoi di bobbele
in sjlafkejt oen in bet,
a gantsn tog tsoe zich alejn,
tsoe zich alejn geredt.

Iz arain dos hondele,
dos hondele tsoe ir,
oen noch zich an ofene
gelozn hot di tir.

Iz arain a sjtiler man,
alejn oen sjtilerhejt,
iz tsoe bobbe tsoegegan
oen fligl oisgesjprejt.

Hot gekrejt dos hondele,
zich ongegossn roit,
iz oif bet dan sjtil gewen -
di bobbele sjoin toit.

Iz foen dan oen alle nacht,
oen wisik zol es zain,
az hondelech zej toeën dan
nesjommes mazker³ zain.

איז פון דאן און אלע נאכט,
און וויסיק זאָל עס זײַן,
אז האַנדעלעך זײ טוען דאן
נשמות מזכיר זײַן.

¹ zoldertje; ² vogel; ³ herdenken

De Verborgene

De literatuurcriticus Nachmen Maizl, die veertig jaar lang met Der Nister bevriend was en veel van zijn werk heeft uitgegeven, beschrijft Pinje als een stille, verlegen, zwijgzame jongeman - *a rendl a wort* - die in 1908 de schrijverskring 'Ejgns' in Kiëv binnenstapte, opgericht door het driemanschap Lejb Kvitko, Dovid Hofstejn en Perets Markisj. Ook Maizl, Dovid Bergelson en anderen maakten deel uit van deze groep, welke ernaar streefde zich te distantiëren van de sjetlfolklore, die de kracht van hun voorgangers was geweest. Maar gehecht als zij waren aan de waarden van het joodse verleden zochten zij de middelen om hun Jiddisje erfenis te verbinden met de cultuur van de toekomst, die een universeler karakter zou moeten hebben.

Over zijn persoonlijke leven was Der Nister even zwijgzaam als over zijn literaire bezigheden. Tussen twee boekverschijningen door was hij voor zijn vriendenkring onvindbaar. Dan dook hij plotseling op, las voor uit zijn nieuwste verhalen en wachtte niet op commentaar. Niemand wist waar hij woonde, en dat hij getrouwd was kwamen zijn vrienden te weten door de geboorteaankondiging van zijn dochter Hodel.

In 1917, na het uitbreken van de revolutie, waardoor veel anti-joodse wetten werden opgeheven - waaronder de beperking van het woonrecht - verhuisde hij met zijn gezin naar Kiëv. Maizl schrijft: 'Pinje leek als herboren, even verbaasd en opgetogen als wij over de plotselinge stormachtige veranderingen. Hij werd meegezogen in de snel opeenvolgende gebeurtenissen, duizelend van het gevoel dat de revolutie een nieuwe jontev had gebracht.'

De Verhalenverteller

Als verteller neemt Der Nister een absoluut unieke plaats in tussen zijn tijdgenoten. Binnen één verhaal vloeit de ene vertelling in de andere over, als wil hij duidelijk maken dat iedere vermeende ontknoping een vraag oproept en tegelijk een perspectief opent. De gebeurtenissen op zichzelf zijn niet zozeer van belang, hij hanteert de vertelkunst als instrument van bewustwording, een zoektocht naar *tikoen* (herstel van de oorspronkelijke harmonie). Zijn personages zijn geen romanfiguren maar archetypische modellen: de kluisenaar, de zieke koning, de hoofdpijnlijder, de vermoeide aardbol-torsier, en vooral de demonen als parodieën op de mens. De landschappen waarin hun lotgevallen zich afspelen zijn al even allegorisch en vol symboliek: een woud, een woestijn, een bergtop, een vervallen toren, een circus...

De invloed van rebbe Nachmen van Bratslav is in zijn werk sterk aanwezig. Ook deze vertelde ogenschijnlijk simpele verhalen, maar er scholen verborgen boodschappen in. De Bratislaver rebbe was een tegenstander van de verstarde chassidische ideologie, die het leren van de tora en een strikte navolging van de wetten voorop stelde. Hij daarentegen verkondigde de 'verborgen leer', verpakt in zijn vertellingen: hij stimuleerde zijn volgelingen de weg te zoeken naar 'het parelmoeren paleis waar niets alledaags maar alles kostbaar is'. Ook in Der Nisters werk is die spirituele zoektocht te vinden, het leven is 'gejn', voortgaan, de bestemming echter ligt voor hem niet vast, en als er al zoiets als verlossing bestaat dan ligt die niet in het hemelse rijk, maar in de menselijke geest. 'Hejlik iz der gejer, hejlik iz der gang, nor hejliker dos gejn.'

Censuur

Dat het werk van Der Nister bij de bewakers van de proletarische literatuur in de Sovjet-Unie niet in de smaak viel zal niemand verbazen. Zijn hang naar mystiek en zijn originele fantasieën stonden haaks op de partijvoorschriften. De staat had directe invloed op vormgeving en stijl, en de vorm diende ondergeschikt te blijven aan de voorgeschreven politieke teneur. Symbolisme

en formalisme waren streng verboden.

Maar Der Nister was geen auteur die kon schrijven volgens voorschriften. Begin twintiger jaren vertrekt hij dan ook naar Duitsland, evenals Bergelson, Hofstejn, Kvitko en Markisj dat deden, en evenals zij keerde ook hij in 1926 naar de Sovjet-Unie terug. Zoals Hofstejn de Russische steppe niet kon vergeten, zo trok dos hejmland Der Nister.

De kritiek op zijn werk wordt echter steeds feller. Uit nood, om te kunnen blijven schrijven, probeert hij zich aan te passen en te voldoen aan de eisen van het staatsapparaat. 'Want een schrijver die niet schrijft is alsof hij niet leeft, alsof hij niet bestaat op deze wereld,' zo deelt hij Dovid Bergelson mede.

Dan verschijnt in 1929 zijn novelle *Oenter a ploit* (met als ondertitel: een revue) Het verhaal kan gelezen worden als een afscheid van zijn symbolistische periode. De ik-figuur, een geleerde, raakt in de ban van een circusartieste, Lili. Hij laat zich door haar overhalen zijn plaats in de wereld (een 'vervallen toren' temidden van zijn boeken) de rug toe te keren en deel te nemen aan haar circusnummer, hogeschoolrijden. Zelfs zijn enige dochter wordt op onverwachte wijze bij het nummer betrokken, dat door het publiek luidkeels wordt toegejuicht. De dochter komt door toedoen van Lili ten val en raakt ernstig gewond. Hij zoekt de oorzaak van dit alles bij zichzelf en legt aan het eind van het verhaal aan zijn vroegere leermeesters en leerlingen, die hij in de steek heeft gelaten, een bekentenis af:

'Alles wat mij is overkomen, rechters, nadat ik ons huis had verlaten, is mijn schuld. Ik heb mijn leermeesters te schande en mijn enige dochter kreupel gemaakt. De tijd heeft dit alles met zich meegebracht, de tijd heeft dit veroorzaakt, want de hoeken van ons huis waren gebarsten en stofmensen hebben ons in hun macht gekregen, zij die leefden van onze schimmel zijn onze weldoeners en patroons geworden. Wij deugden nergens voor en waren voor een leven buitenshuis totaal niet toegerust. Zo werden zij onze leiders en hebben ons daarheen geleid waarheen stofmensen moeten leiden: de straat op en naar de markt, naar het circus om kunsten te vertonen, om het hemd van ons lijf, de ogen in ons hoofd en de dochter van onze lendenen voor een korst brood te verkopen... Verklaar mij schuldig en doe met mij wat u wilt. Maak mij te schande zoals ik u te schande heb gemaakt, doe mij aan wat ik mijn dochter heb aangedaan en spreek uw vonnis over mij uit.'

De novelle kwam door de censuur en werd gepubliceerd. Daarna verscheen er tien jaar lang geen enkel verhaal van hem in druk. Der Nister leek te zwijgen. Om in leven te blijven deed hij journalistiek werk en schreef literaire essays.

Di misjpoche Masjber

In 1939 komt de eerste band van *Di misjpoche Masjber* uit, een familiechroniek die speelt in de jaren zeventig van de negentiende eeuw.

In zijn voorwoord doet hij een krampachtige poging zich te verantwoorden voor zijn verandering van stijl: 'Al schrijvend heb ik mij aan de eisen van het k u n s t z i n n i g e realisme gehouden', benadrukt hij. Zijn voornaamste doel is de voorbije generatie te schilderen, maar ook haar verborgen krachten, 'de schuchtere bliksemschichten die bewezen dat er iets op komst was achter de horizon: ergens toonde zich toen al de eerste verdachte vonk, bedreigend of veelbelovend – het is maar hoe je het bekijkt.'

In deze monumentale roman over de drie broeders Masjber verloochent de schrijver zijn artistieke eigenheid niet. Hij handhaaft zijn wonderlijke fantasie, zijn binding met de kabbalistiek, en vooral zijn onderkoelde humor. In het eerste hoofdstuk beschrijft hij de stad N. (Berditsjev), waar de lotgevallen van de broers plaatsvinden, zo levendig dat je het gevoel krijgt er zelf rond te lopen. Dat hij intussen menig tafereel laat bekijken door de ogen van een buitenstaander - een houding die hij vaker in het boek aanneemt - is op zijn minst opmerkelijk.

ווען א פרעמדער וואָלט צום ערשטן מאָל אין N. זיך געטראָפֿן, וואָלט עס אים גליַך - צי ווילנדיק צי קעגן זײַן ווילן - ווי מיט א מאַגעט צו דער מיט שטאַט, צום צענטער א צי געטאַן : דאָרט איז דער רויש, דער קאַך, דאָרט דער עיקר-עיקר, דאָס האַרץ, דער פּוּלס פֿון שטאַט. סײַ וואָלט אים פֿאַר אַלעמען באַגעגנט ריחות, און אין נאָז וואָלט אים א זעץ געטאַן מיט לעדער,

האלב-רויען, באארבעטן, פון גראָבע און איידעלע סאַרטן; טערפּקע זיסקייטן פון באקאליי- און קאַלאָניאלע סחורות, זאלץ פון פארשיידענע דורכגעטריקנטע פיש; ריחות פון נאפט, טראָן, דזעגעכץ און פון אלערליי קאָד- און שמיר-איילן; פּרישער שניטקראָם, פּריש פּאפּיר, דאן אויך אלטע און פארשוויסטע זאכן און פארשיידענע פארשטויבטקייטן - שקראבעס, בגדים, אלט מעש, פארזשווערט אייזן - און אלעס אנדערע, וואָס וויל פון געברויך ניט ארויס און מיינט דורכן האנדל, פאר קליינגעלט, וועמען-סיניט-איז, נאָך דינען.

Als een vreemdeling voor het eerst de stad N. zou bezoeken, zou hij onmiddellijk – of hij wilde of niet – als door een magneet naar het centrum van de stad worden getrokken; daar bruist en borrelt het leven, daar kloppen de pols en het hart van de stad. Allereerst zouden hem allerlei geuren in de neus dringen, de geur van grove en fijne soorten nog onbewerkt of gelooit leer, het zwaar-zoete aroma van kruiden en koloniale waren, de zilte lucht van allerlei soorten gedroogde vis, de stank van petroleum, traan, smeer- en spijsoliën, de pittige geur van stoffen en papier, maar ook de muffheid van oude rommel, versleten schoenen, afgedragen kleren, aangevreten koperwerk, verroest ijzer en al die andere spullen, die maar niet afgedankt worden in de hoop dat ze voor een paar centen nog dienst kunnen doen.

ווען א פרעמדער וואָלט אין זעלבן ביינאכט, ארויסגייענדיק פון מארק, זיך געווענדט צו די נאָענטע הייזער, איז דאָס ערשטע, וואָס וואָלט זיך אים געוואָרפן אין אויג, וואָלט געווען א סעריע איין-צוויי- און מער-שטאַקיקע בנינים, געבויט אויף אן אלטן אָרט און אופן, פון משוגענעם סטיל, אָדער, בעסער געזאָגט: קיין סטיל.
 ער וואָלט גלייך דערקענט, אז דאָס זיינען ניט קיין וווי-הייזער, נאָר גאָר צו עפעס אנדערע צילן באשטימט, און אויב אויפן ערשטן קוק וואָלט ער ניט געוואוסט, צוליב וואָס פאר א ציל, איז בייים צווייטן וואָלט ער זיך שוין זיכער אָנגעשטויסן: דאָס זיינען פון דער עדה פון דער שטאָט N פאר זייער גאָט און זיינע מידות דאָ געבויט.
 ער איז א פארוואָגלטער און א פארגלותטער, זייער גאָט. קיין סך פאָדערט ער ניט, קיין איבעריקע זויבערקייט, רויס, לופטיקייט און קאַלאָנעס; קיין פּוץ און אויסערלעכקייט.

Zou onze vreemdeling in diezelfde nacht het marktplein verlaten en zich begeven naar de nabij liggende huizen, dan zou hem direct een rij ouderwetse, één, twee en meer verdiepingen tellende gebouwen opvallen, die daar in een bizarre stijl, of beter gezegd zónder stijl zijn neergezet. Hij zou meteen begrijpen dat het geen woonhuizen zijn, maar gebouwen met een heel andere bestemming. Op het eerste gezicht zal hij dat niet zo gauw raden, maar bij nadere beschouwing zal hem zeker duidelijk worden dat ze door de kehille van de stad N. voor hun God en diens geboden zijn opgericht. Het moet een verdwaalde en verbannen God zijn, iemand die niet veeleisend is. Geen overbodige reinheid, weinig ruimte, weinig verfijning; geen zuilen, geen opsmuk, geen uiterlijkheid.

Het tweede deel van de 850 pagina's tellende roman is tijdens Der Nisters leven niet in de Sovjet-Unie verschenen. Hij stuurde het manuscript naar Amerika, waar het in 1948 uitkwam. Het derde deel, waar hij naar verluidt aan is begonnen, is onvindbaar gebleven.

Eind 1948 werd hij gearresteerd. Hij stierf in een gevangenschapshospitaal op 4 juni 1950.

Di misjpoche Masjber van Der Nister, in een Nederlandse vertaling van Willy Brill, komt begin december 2002 uit bij Uitgeverij Vassallucci, Amsterdam

